

Palandöken

Hak'kın Yanında, Halkla Beraber

30 EKİM 1995 PAZARTESİ

ERZURUM

FİYATI: 20.000 TL.

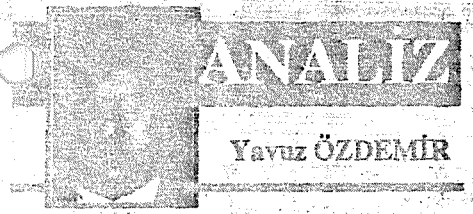

ANALİZ

Yavuz ÖZDEMİR

Cumhuriyet kavramı üzerine...

Cumhuriyet kavramı Türkiye'de çok sık kullanılan ve hatta bayramlarımızdan birine ad olmuş bir kavram. Gözü gören, kulağı duyan her Türk vatandaşının mutlaka karşılaştığı ve Türk yönetici elitinin bir şaman gibi elinde taşıdığı tılsımlı değnek gibi kullandığı bir kavram.

Belki de çok sık kullanılan bir kavram oluşu ve adeta profan olduğu halde tılsımlanarak, kutsandığı için üzerinde pek düşünülmeyen bir kavram.

Bundan dolayıdır ki, biz bu yazımızda üzerinde pek düşünülmediğini belirttiğimiz cumhuriyet kavramını izaha çalışacağız.

Cumhuriyet kavramı Arapça cumhûr kökünden türetilmiş, kök olarak halk, ahali, başıboş kalabalık (1) anlamlarına gelmektedir. Kavramdaki (-î) işareti iyelik bildirmektedir ki, cumhurî; halka ait, kalabalığa ait anlamlarını kazanmaktadır. Cumhuriyet kavramının sonunda bulunan (-yet) ise, Türkçe'deki -mek, -mak mastarının karşılığı olup, kavramı bütünlemektedir.

Kökü Arapça olmasına karşın patenti Osmanlı'ya ait olan cumhuriyet kavramı Fransız İhtilâli sonrası Osmanlı intelijansiyasının zihni gündemine girmiş ve "rêpublique" kavramının karşılığı olarak türetilmiştir.

Rêpublique kavramı Fransızca'da Latince'deki respublica kavramından türetilerek (2), kamusal varlık, cumhurluk, cumhuriyet, meslektaş topluluğu (3) anlamlarında bir içeriğe sahiptir.

Fransız İhtilali ile Osmanlı entellektüelinin zihni gündemine girdiğini belirttiğimiz cumhuriyet kavramı, kökü itibariyle renksiz ve kuru bir sözcük olmakla beraber kavramın zamanla çok renkli ve oldukça yoruma muhtaç bir görüntü kazanması sözkonusudur.

Kavramın kazandığı sözkonusu görüntü, zaman içinde değişime uğrarken, kavrama olumsuz bakıştan olumlu bakışa götürecek manalar da yüklenmiştir.

Şöyle ki, 1791-1808 yılları arası olaylarını yazan vak'anüvis Ahmed Asım Efendi'ye göre cumhuriyet, bulanmış bir midenin böğürmesi ve kusması gibi idi (4) ve ilkeleri de dinin terki ve zengin ile yoksuluğun eşitliğinden ibaretti (5).

Elbette cumhuriyete bu kadar olumsuz bakışında Ahmed Asım Efendi'nin saltanatla olan göbek bağı, sosyo - psikolojik algılama tarzı ve Osmanlı-Fransız ilişkilerinin oldukça kötü bir durumda oluşunun yanında cumhuriyete atfettiği ilkelerin mevcut yapıya tezat teşkil etmesi rol oynamaktadır.

Ancak bu olumsuz bakış, yaşanan değişimler ve olumlu yönde yeni boyutlar kazanan Osmanlı-Fransız ilişkileri sonucu değişmiştir ki, Osmanlı'nın ilk sakalsız memuru Şinasi Efendi, Tanzimat'ın taş öreni olan Mustafa Reşid Paşa için "reis-i cumhur" sanını bugünkü anlamında kullanmasa bile (6) reis-i cumhur kavramını ortaya koyması dahi onun iç dünyası ile literatüre yansıması açısından olumlu bir içsel manidarlık içermektedir.

Tanzimat döneminin edebiyat alanında en tanınmış siması olan Namık Kemâl ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendine özgü koşullarında cumhuriyetle İslâm dinini örtüştürüyor ve şöyle diyordu; "İslâm dini ortaya çıktığı zaman bir cumhuriyet değil miydi?" (7).

Nitekim bu durum cumhuriyet kavramına giderek siyasi ve olumlu bir bakış kazandırırken üstad-ı azam ünvanıyla tanınan Şair Abdülhak Hamid de, [illegible]

Reşdöndürücü Hızla Gelişen Bilgisayar ve Büro

riyet kavramına giderek siyasi ve olumlu bir bakış kazandırırken üstad-ı sözam ünvanıyla tanınan Şair Abdülhak Hamid de artık cumhuriyeti şöyle tanımlayabiliyordu: "Cumhuriyet halk hükümetidir. Fakat halk hükümeti halkın tahakkümü demek değildir. Mefkure-i umumiye göre hükümet etmektir. Mefkure-i umumiye ise refah ve rahat tır. Refah ve rahat hiçbir şikâyete mahal olmamak üzere efrad beyninde hüsn-i muaşeret ve onun müsebbib-i mu'tlerine karşı dir ihtiyaset kal [illegible] menbaı hâkim olur" (9).

Siyasileşen ve kutsanmaya başlayan cumhuriyeti, Fransa Akademisi bir çoklukları tarafından idare edilen bir devlet diye tanımlarken, 1748'de Ruh'ül-Kavanin (Kanunların Ruhu) adlı eserinde "Cumhuriyet hükümeti o hükümettir ki, onda bütün halk veyahut halkın bir kısım halkı kudrete maliktir" (9).

Tanzimat sonrası birçok çevrinin yapıldığı ve aydın Osmanlı intelijansiyasının ilham kaynağı olan Fransa'da cumhuriyetin hem hükümet hem de devlet şekli olarak sunulmasının etkisiyle Türkiye'de de aynı iddia dikkatleri çekmektedir.

Cumhuriyet kavramı etrafında ortaya çıkan dualite (ikircikliik) kabul edilebilir olsa bile zihinlerde demokrasi ve cumhuriyet kavramlarının birbirlerine karıştırılmasına yol açmakta, hatta Türkiye'de birinci cumhuriyet-ikinci cumhuriyet tartışmalarında görüldüğü gibi olmalarla armutlar toplanabilmektedir.

Oysa ki, verdiğimiz bilgiler ışığında tamamiyle siyasileşmiş ve mukaddes hiç bir yanı bulunmadığına hükmedebileceğimiz cumhuriyet kavramını dünyamızda mevcut cumhuriyet rejimlerinin kesiştiği ortak özellik ya da özelliklere bakarak tanımlamak siyasi mantık açısından hem doğru hem de gereklidir.

İşte bu metodik yaklaşım sonucu cumhuriyet, siyasi idarede veraset usûlünün olmadığı ya da başka bir deyimle yönetimin babadan oğula miras yoluyla geçmediği idare şekli olarak tanımlanabilir.

Esasen cumhuriyeti, saltanat yönetiminin hiçbir şekilde kendisine yer bulamadığı idare biçimlerinden en geneli dir şeklinde de tarif etmek mümkündür. Sonuç itibariyle diyebiliriz ki, cumhuriyet kavramı siyasi bir kavramdır ve yönetimde irsiyetin geçerli olmadığı bir idare tarzıdır.

(1) Fuat DEVELİOĞLU, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara-1984, s. 117

(2) Temel Britanicca, C. IV, s. 213

(3) Büyük Sözlük (Fransızca/ Türkçe), İstanbul-1990, s. 520-521

(4) Ahmed ASIM, Asım Tarihi, C. I, İstanbul-TY, s. 78.

(5) Ahmed ASIM, Asım Tarihi, C. I, İstanbul-TY, s. 62

(6) Memet FUAT, Şinasi, İstanbul-1977, s. 30-31

(7) Hürriyet, 14. 9. 1968, s.6

(8) Abdülhak Hamid (TARHAN), Abdülhak Hamid'in Hatıraları (Hazırlayan: İnci Enginun), İstanbul-1994, s. 376-377.

(9) Şahin UÇAR, Tarih Felsefesi Yazıları, Ankara-1994, s. 61